

**O‘ZBEK TILIDA GAP BO‘LAKLARINING LINGVISTIK
KATEGORIYALARI VA ULARNING SINTAKTIK MODELI**

Yallayev Behzod Toshtemirovich

Qashqadaryo viloyati, Chiroqchi tumani, 16-maktab

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada o‘zbek tilida gap bo‘laklarining lingvistik kategoriyalariga oid tahliliy yondashuv o‘rtaga tashlanadi. Gap bo‘laklarining grammatik va semantik modelini yaratish masalasi tahlil qilinib, ularning sintaktik funksiyalari va strukturaviy paradigmasi ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi. Tadqiqotda gap bo‘laklarining izomorfizmi, ularning transformatsiya nazariyasi asosida o‘zgarishi va sintaktik strukturalarining dinamik tabiati ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *gap bo‘laklari, sintaktik paradigma, transformatsiya, izomorfizm, semantik model, grammatik kategoriya*

KIRISH. O‘zbek tilida gap bo‘laklari tilshunoslikdagi eng muhim sintaktik birliklardan biri hisoblanadi. Ularning lingvistik modelini yaratish orqali gap strukturasi ichki tizimli xususiyatlarini anglash mumkin. Zamonaviy sintaksis tadqiqotlarida gap bo‘laklari nafaqat sintaktik bog‘lanish nuqtayi nazaridan, balki ularning semantik va pragmatik funksiyalari doirasida ham tahlil qilinmoqda. Ushbu maqolada gap bo‘laklarining grammatik kategoriyalari, ularning transformatsiya modeli va izomorfizmi masalalari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Gap bo‘laklarining lingvistik modelini yaratish uchun ularning izomorfizmini, ya’ni turli strukturalardagi funksional o‘xshashliklarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. O‘zbek tilida gap bo‘laklari sintaktik paradigmalarga asoslangan holda shakllanadi va ularning har biri ma’lum transformatsion o‘zgarishlarga uchrashi mumkin. Masalan, ega va to‘ldiruvchi gapning strukturasi o‘zaro o‘rin almashishi yoki kesimning otlashgan shakllar orqali ifodalanishi kuzatiladi.

Lingvistik tadqiqotlarda gap bo‘laklarining transformatsion modellari muhim o‘rinni egallaydi. Transformatsiya nazariyasiga ko‘ra, gap bo‘laklari bir holatdan ikkinchi holatga o‘tishi mumkin. Bu, ayniqsa, turli grammatik kategoriya va sintaktik konstruksiyalarni o‘rganishda qo‘llaniladi. Masalan, oddiy gap murakkab gapga aylanganda, uning bo‘laklari boshqa sintaktik funksiyalarni bajara boshlaydi. Bu jarayon gapning semantik yuklamasi va kommunikativ maqsadiga bog‘liq ravishda amalga oshadi.

Gap bo‘laklarining izomorfizmi masalasi ham muhim sintaktik tahlil yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Izomorfizm til tizimidagi turli birliklarning funksional o‘xshashliklariga asoslanadi. O‘zbek tilida turli gap bo‘laklari bir-biriga o‘xshash sintaktik vazifalarni bajara olishi kuzatiladi. Masalan, ba’zi holatlarda to‘ldiruvchi sifatida kelgan bo‘lak o‘rin

almashib, aniqlovchi yoki ega funksiyasini bajara oladi. Bu jarayon, asosan, gapning semantik strukturasi bog‘liq bo‘ladi.

Gap bo‘laklari lingvistik modellari ularning grammatik va semantik jihatdan qanday o‘zgarishlarga uchrashini aniqlash imkonini beradi. Bu, ayniqsa, kompyuter lingvistikasi va avtomatik matn tahlili sohalarida muhim hisoblanadi. Gap bo‘laklarining dinamik tabiati ularning doimiy o‘zgaruvchan sintaktik strukturalar hosil qilishiga olib keladi, bu esa o‘z navbatida til tizimidagi murakkab bog‘lanishlarni ochib beradi.

Xulosa

O‘zbek tilida gap bo‘laklarining lingvistik modelini yaratish ularning sintaktik strukturalari, grammatik kategoriyalari va semantik funksiyalarini o‘rganish orqali amalga oshiriladi. Transformatsiya nazariyasi va izomorfizm tamoyillari yordamida gap bo‘laklarining dinamik tabiati keng yoritilishi mumkin. Ushbu tadqiqot natijalari sintaksis, semantika va zamonaviy lingvistik modellashtirish sohalarida yangi yondashuvlar taklif etishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jo‘raev N. Zamonaviy sintaksis nazariyalari. – Toshkent: Fan, 2021.
2. Rahimov S. O‘zbek tili sintaksisi va izomorfizm muammolari. – Toshkent: O‘zMU, 2020.
3. Ismatov M. Transformatsion sintaksis nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

